

Monumente sculpturale de epocă romană din Muzeul Haáz Rezső, Odorheiul Secuiesc, jud. Harghita

Roman sculptural monuments from the Haáz Rezső Museum, Odorheiul Secuiesc, Harghita County

Radu ZĂGREANU¹

NYARADI Zsolt²

Cuvinte cheie: statueta, leu funerar, inscripție, Silvanus, epocă romană

Keywords: *statuette, funerary lion, inscription, Silvanus, Roman period*

ABSTRACT

*In the collection of the Haáz Rezső museum from Odorheiul Secuiesc / Székelyudvarhely there are some Roman sculptural monuments that we discuss in this article. The first monument is a fragmentary marble statuette depicting a goddess (Pl. I, Fig. 1 a-c), most likely the goddess Victoria, with an unknown provenance. The material from which it is carved is a very good quality marble. The statuette has been preserved fragmentarily, its arms, head and the lower part of the legs missing. Ichnographically, it could be related to the Nike of Antioch type, the statuette being without wings and holding a shield with an inscription or a imago clipeata above its head. The second monument is a fragmentary funerary lion (Pl. II, Fig. 1), which comes from the area of the Roman fort from Sânpaul / Homoródszentpál, (Mártiniş, Harghita county). It is preserved in two pieces: a fragment from the head's area and a fragment from the back of the animal being the first known funerary lion from the military forts located in the central-eastern part of the province of Dacia. The third monument is a fragment of an entablature (Pl. II, Fig. 2 a-c), possibly from a Roman era building, which was found reused during the Migrations period at Odorheiul Secuiesc. The upper part, which still has little of its frieze preserved, contains the edge of a concentric circular decoration, resembling a pulvini, followed by a triangular decoration with some representation inside, possibly a ceramic vessel. The fourth monument is a fragment of a votive altar (Pl. II, Fig. 3), recently discovered in 2018, in Odorheiul Secuiesc, within an archaeological research, reused during the medieval period. The inscription reads: *Silvano/ Dom(estico) M(arcus?)/ Gem[---]/ [---]*. It is the first epigraphic mention of the cult of Silvanus in this part of Dacia.*

În colecția muzeului Haáz Rezső din localitatea Odorheiul Secuiesc/Székelyudvarhely se află câteva monumente sculpturale de epocă romană pe care dorim să le prezentăm în cadrul acestui articol.

Primul monument este o statueta de marmură fragmentară, cu reprezentarea

unei zeițe, cel mai probabil zeița Victoria (Pl. I, Fig. 1a-c). Locul de proveniență al acesteia este unul controversat. Fișele de inventar ale muzeului menționează existența a două numere de inventar pentru această piesă: nr. 4608 în inventarul general și II/3095 în inventarul de specialitate (arheologie). La primul număr de inventar avem notat faptul că piesa a fost donată muzeului de către profesorul

¹ Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița. Județul Bistrița-Năsăud, raduzagreanu@gmail.com.

² Muzeul Haáz Rezső, Odorheiul Secuiesc/ Székelyudvarhely, Județul Harghita, nyaradi_zsolt@yahoo.com.

Ferenczi István la data de 20.06.1962. Cel de al doilea număr de inventar atestă faptul că monumentul are loc de proveniență orașul Târgu Mureș, főtér (Piața Principală). În *Repertoriul arheologic al județului Mureș* nu se menționează nimic în legătură cu această descoperire³. Monumentul a mai fost publicat sumar în *Fasti Archaeologici*, nr.16 din anul 1964⁴, unde se precizează faptul că a fost descoperită întâmplător în anul 1961, în centrul orașului Târgu Mureș, la adâncimea de 2,50 – 3 m. Din păcate alte informații privind locul de descoperire al acesteia nu am mai identificat. Dimensiunile piesei sunt următoarele: h – 30 cm, L – 11 cm, l – 8 cm. Materialul din care este sculptată este o marmură de foarte bună calitate.

Statueta s-a păstrat fragmentară, îi lipsesc brațele, capul și partea inferioară a picioarelor. Trupul zvelt al zeiței, reprezentat extrem de reușit se profilează printre cutele de la *chiton*-ul simplu, de tip doric, redând admirabil formele voluptoase ale acesteia. Se remarcă modelajul senzual ce redă carnația juvenilă și drapajul complex al personajului feminin. Feminitatea este sugerată suav prin faldurile *chiton*-ului ce converg paralele spre coapsele și abdomenul zeiței, acestea fiind extrem de delicat sugerate, încât creează senzația de goliciune. Materialitatea diafană a veșmântului este extrem de bine redată și în marmura inertă. Drapajul foarte fin reliefează musculatura coapselor feminine și a abdomenului. Ombilicul este sugerat superficial, iar cutele *chiton*-ului formează bucle paralele deasupra zonei genitale. Piciorul stâng este adus în față iar cel drept flexat puțin spre interior. Partea superioară a *chiton*ului este foarte bine sugerată, trecerea acestuia peste abdomen fiind marcată de marginea acestuia redată sub forma unei bande cu pliuri. Sâniile bombași ai zeiței sunt redați sugestiv sub pliurile

hainei, gulerul larg urcând pe umerii statuetei. Pe sânul drept marmura prezintă o serie de depuneri de oxizi de fier, probabil provenind de la condițiile locului de descoperire. Spatele statuii (Pl. I, Fig. 1b) are cutele și faldurile adânci, uneori acestea părând în special în partea din spate superioară a *chiton*-ului ceva mai profunde decât în realitate, cea ce creează senzația de liniaritate și schematism a acestei zone ale statuetei. În schimb, drapajul părții inferioare este redat natural prin incizii paralele ce curg organic și sugerează materialitatea veșmântului. Se observă și butucul de sprijin al postamentului statuetei. Curbele adânci și manufactura de bună calitate a statuetei se observă și mai bine când aceasta este privită din lateral (Pl. I, Fig. 1c).

Statueta de la Tg. Mureș este foarte probabil o Victoria - Nike, lipsită de aripi și care ținea deasupra capului un scut cu inscripție sau o *imago clipeata*⁵ (Pl. I, Fig. 4). Poza ei, destul de dinamică, se inspire într-adevăr dintr-un model de sec. IV a.Chr., cum ar fi Nike a lui Timotheos⁶, de la Epidaur sau o acroteră a templului Ateinei Alea din Tegeea⁷, datată între 350-330 a. Chr. Ea are însă torsul răsucit spre stânga și poziția membrelor superioare este mult mai agitată. Și drapajul este mai flamboiant. Există numeroase analogii de epocă romană, care arată cum a evoluat modelul, spre exemplu „Diana din Ostrov”, de fapt Victoria din Sarmizegetusa⁸. Alte analogii sugestive sunt în special cele de tipul Nike din Antiohia, acroteră datată în perioada lui Augustus⁹ sau o

³ Lazăr 2005, 255-260.

⁴ Ferenczi, Ferenczi 1964, 225, fig. 52.

⁵ Asemănător unei reprezentări de pe pilastrul de la Augusta Raurica (Augst, Elveția), azi în Muzeul Römermuseum Augst, nr. Inv. 2352 vezi CSIR Schweiz. III, 1992, 57-60, taf. 24-26.

⁶ Muzeul Național de Arheologie din Atena, nr. Inv. 155; Kaltsas 2002, 179, no. 161.

⁷ Muzeul de Arheologie din Tegea, nr. Inv. 59; Norman 1984, 179; Karapanagiotou 2017, 69.

⁸ D'Andria 1972, 341-342.

⁹ Muzeul de Arheologie din Afyonkarahisar, nr. Inv. 1894; LIMC VIII/1 s.v. Victoria, Vollkomer 248, nr. 120.

statuetă ce provine de la Roma¹⁰ datată între 180-210 d. Chr.

În Dacia cultul Victoriei este unul bine reprezentat prin inscripții, statuete de bronz sau reprezentări pe gemă¹¹, însă extrem de rar sub formă de statueta din piatră, existând un singur monument ce provine de la Potaissa¹². E posibil ca și statueta de marmură de la Târgu Mureș să provină dintr-un spațiu sacralizat special amenajat, însă nu putem exclude faptul ca aceasta să fi făcut parte dintr-un ansamblu sculptural ce includea divinități cu caracter războinic sau legate de cultul imperial. Piesa, deși aflată într-o stare fragmentară, este o realizare de excepție pentru Dacia romană, fiind probabil după cum bănuiau și frații Ferenczi¹³ un produs al unui atelier de sculptură important, posibil Apulum sau Sarmisegetuza.

Apariția ei în zona orașului Târgu Mureș poate fi pusă pe seama presupusei așezări de epocă romană din zonă¹⁴, ce a fost surprinsă în momentul în care s-au făcut cercetări la cetatea medievală, locul presupus de descoperire al acesteia nefiind foarte departe zona cetății. Datarea acesteia se poate face prezumtiv în perioada secolului al II-lea d. Chr.

Al doilea monument este un leu funerar fragmentar (Pl. II, Fig. 1), ce provine de pe teritoriul localității Sânpaul/Homoródszentpál, comuna Mărtiniș, jud. Harghita. Materialul din care este realizat este tuf vulcanic. Piesa este neinventariată. S-au păstrat două fragmente din aceasta: unul din zona capului și unul din partea din spate a animalului. Primul fragment are dimensiunile de 21 x 18 x 12 cm și păstrează capul animalului, deteriorat, din care se păstrează botul redat grosolan, ochii exoftalmici, sculptați adânc. De

asemenea, se mai disting câteva șuvițe din coama animalului și puțin din urechea stângă a acestuia. Partea inferioară a leului are dimensiunile păstrate de 44 x 41 x 18 cm, fiind ruptă în două bucăți ce se completează perfect. Acest fragment prezintă o plintă de susținere cu înălțimea de circa 5 cm. Se disting labele cu ghearele piciorului din spate, bine reprezentate, iar pe coapsa animalului apare coada șerpuită a acestuia. Degetele cu gheare sunt sculptate extrem de naiv, fără a se respecta proporțiile.

Despre locul de descoperire informațiile din jurnalul de săpătură păstrat în custodia muzeului Haáz Rezső, se menționează faptul că cel de al doilea fragment provine din săpăturile arheologice efectuate la castrul roman din Sânpaul de către frații Ferenczi,¹⁵ din anul 1958, iar capul animalului¹⁶ a fost identificat în pământul aruncat în poziție secundară de la o săpătură efectuată pentru amenajarea unei gospodării. Materialul identic, locul de descoperire comun, ne face să credem că cele două fragmente fac parte din același monument. Sculptura este una modestă ce se încadrează în tiparele artei provinciale, fizionomia animalului fiind una extrem de pueril redată. Monumentul trebuie să fi fost coronamentul unei stele funerare de mari dimensiuni. Analogii sunt numeroase pe întreg teritoriul Daciei, astfel menționarea unor analogii este, în acest caz, superfluă. Este primul fragment de leu funerar cunoscut până acuma din zona castrului militar din zona central-estică a provinciei Dacia.

Cel de al treilea monument este un fragment al unui antablament (Pl. II, Fig.

¹⁵ Ferenczi, Ferenczi 1960, 401-406.

¹⁶ Se precizează faptul că acesta a fost găsit în anul 1955, în parte nordică a satului, pe pământul lui Fazekas István, într-unul dintre șanțurile făcute de proprietar pentru o amenajare a gospodăriei personale. Ulterior în acest punct G. Ferenczi și Ist. Ferenczi vor efectua un nou sondaj în anul 1958 când vor găsi cea de a doua bucată, partea inferioară a monumentului.

¹⁰ Palazzo Massimo, Roma, nr. Inv. XX; LIMC VIII 1 s.v. Victoria, Vollkomer 248, nr. 122.

¹¹ Bărbulescu 1984, 163-164.

¹² Bărbulescu 1977, 281, fig. 4.

¹³ Ferenczi, Ferenczi 1964, 226.

¹⁴ Bogdan 1967, 80.

2a-c), posibil de la o clădire, ce a fost găsit refolosit pe teritoriul orașului Odorheiul Secuiesc, în punctul Kadicsfalvi rét/Alsó-Lok. A fost descoperit în cadrul cercetărilor arheologice efectuate de muzeul local Haáz Rezső în anul 2008¹⁷, nr. Inv.: 2911. Materialul din care este sculptat este tuf vulcanic. Dimensiunile acestuia sunt de 32 x 22 x 25 cm. Partea superioară ce păstrează puțin din friza acestuia cuprindea marginea unui decor circular concentric, asemănător unui *pulvinium*, urmată de un decor triunghiular cu o reprezentare pe interior ce nu poate fi identificată în momentul de față, posibil un vas ceramic, dar care nu s-a mai păstrat decât parțial (Pl. II, Fig. 2b). Architrava din partea inferioară prezenta un listel simplu de 3 cm, decorat cu striuri paralele, urmată de două muluri simple ce încadrează o bandă cu decor cu perle și piruete de dimensiuni egale de 4 cm. Registrul respectiv cu acel decor mai puțin obișnuit pentru altare, are circa 9 cm înălțime. Arhitrava se continua cu încă un registru inferior, care din păcate nu s-a mai păstrat. Cel mai probabil este vorba de antablamentul unei construcții impunătoare, cu o arhitravă și friză decorate cu motive geometrice. Decorul frizei este asemănător cu cel al unui alt altar votiv având coronamentul cu un fronton triunghiular și *pulvini*, descoperit tot la Sânpaul¹⁸ (Pl. II, Fig. 2c).

Al patrulea monument este un fragment de altar votiv (Pl. II, Fig. 3), descoperit recent, în anul 2018, în localitatea Odorheiul Secuiesc, în cadrul unei cercetări arheologice preventive efectuate pe Str. Tompa László, la nr. 2¹⁹. Fragmentul a fost descoperit în secțiunea 6, Complexul 29, la adâncimea de 2,3 m, în poziție se-

cundară. Nr. inv.: 16467. Este un fragment de altar sculptat în calcar moale, având trei laturi netezite și prelucrate, partea de jos și de sus fiind rupte. Dimensiunile piesei sunt de 22,5 x 18 x 15 cm. Partea din spate este deteriorată puternic.

Text:

Silvano/

Dom(estico) (hedera) M(arcus?)/

Gem[---]/

[---]

Inscripția păstrează trei rânduri, frumos redată și liniată, distanța dintre ele fiind de 2 cm. Ligaturi: în r. 2: *DO*. Înălțime litere: r. 1– 5,5 cm, litera *V* – 2,5 cm; r. 2– 5,5 cm, litera *O* – 2 cm, *hedera* – 2 cm; r. 3– 5,5 cm. Chiar dacă scrierea este una de bună calitate, se observă totuși faptul că lapicidul a încercat să înghesuie literele în spațiul relativ redus al câmpului inscripției, iar la unele litere, după cum este cazul literei *M* din r. 2. lățimea diferă de la un cuvânt la altul. Această literă reprezintă abrevierea *praenomen*-ului. În r. 3 avem păstrate literele ce compun numele dedicantului, un *nomen* posibil latin din care se distinge *Gem*(...). Socotind după spațiul redus rămas din câmpul inscripției ar putea fi unul scurt, fie *Geminus*, *Gemius*, *Gemnius*²⁰.

Starea fragmentară a monumentului nu permite comentarii detaliate. Avem de-a face cu prima mențiune epigrafică a cultului lui Silvanus în această parte a Daciei. Cultul zeului Silvanus este răspândit în special în zona panonică și apare cu epitetul *Domesticus* în *Dacia doar în zona nord-vestică a acesteia*²¹. Din datele de care dispunem la momentul actual, nu se pot avansa ipoteze concrete privind datarea exactă a acestui altar. Putem însă observa abrevierea *praenomen*-ului și apariția unui *nomen* mai puțin întâlnit în comparație cu obișnuitul Aurelius din

¹⁷ Körösfői, Nyáradi, Sófalvi 2010, 61, nr. 104.

¹⁸ Aflat acum la Muzeul Haáz Rezső-Odorheiul Secuiesc, nr. Inv. 4607; IDR III/4 247, 194.

¹⁹ Cercetarea respectivă a identificat în acel punct 62 de complexe arheologice, dintre care 17 de epocă romană. Materialele se află în curs de prelucrare și urmează a fi publicate.

²⁰ Solin, Salomies 1994, 87.

²¹ Deac 2018, 150.

secolul al III-lea, ceea ce ne îndreptățește să propunem o datare mai degrabă în primul secol al stăpânirii romane în Dacia.

Cele câteva monumente sculpturale analizate mai sus îmbogățesc repertoriul sculptural al acestei zone ale Daciei romane, unul cu descoperiri nu foarte numeroase. De la piese de excepție cum este

statueta zeiței Victoria, un produs cel mai probabil al unui atelier important al Daciei romane, la fragmentele ce atestă existența unor ateliere locale ce funcționau în zona castrelor de pe limes-ul estic (Sânpaul, Odorheiu Secuiesc), se pot surprinde astfel momente de viață romană „intensă”, și în acest areal geografic al Daciei.

Bibliografie / Bibliography

Bărbulescu M. 1977. Personificările în religia romană din Dacia, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XX, 1977: 269-288.

Bogdan Al. 1967. Date noi privind ansamblul cetății din Tîrgu Mureș, *Studii și materiale Tîrgu Mureș* 2, 1967: 79-91.

CSIR Schweiz III 1992. C. Bossert-Radtke, *Corpus signorum imperii Romani. Corpus der Skulpturen der Römischen Welt. Schweiz*, 3. Die figürlichen Rundskulpturen und Reliefs aus Augst und Kaiser-augst, *Forschungen in Augst* 16, Augst.

D'Andria F. 1972. Un applique di Bronzo dorato da Milano, *Archeologia Classica*, 24 (2), 1972: 334-345.

Deac D. 2018. Materialitatea religioasă la Porolissum. Studiu de caz: cultul lui Silvanus, în *100 de ani de cercetări arheologice în Sălaj (1918-2018)*, Cluj-Napoca, 2018: 147-160.

Ferenczi G., Ferenczi Ist. 1960. Săpăturile de salvare din 1957-1958 de la Sînpaul, *Materiale și Cercetări Arheologice*, VII, 1960: 401-406.

G. Ferenczi, Ist. Ferenczi 1964. Statueta di Nike di tradizione greca, *Fasti Archaeologici*, 16, (3174), 1964: Fig 52.

Karapanagiotou A. 2017. *Archaeological Museum of Tegea – Guide*, Adam Atena: Hellenic Reproduction Saic, 2017.

Kaltas N. 2002. *Sculpture in the National Archaeological Museum, Athens – Catalogue*, Atena: Getty Publications, 2002.

Körösfői Zs., Nyáradi Zs., Sófalvi A. 2010. *Bronzkori Népek és Vizigótok Székelyudvarhely Határában*, Székelyudvarhely: Nemzeti Kulturális Alap, 2010.

IDR III/4. *Inscripțiile Daciei Romane. volumul III: Dacia Superior 4*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988.

Lazăr V. 1995. *Repertoriul Arheologic al Județului Mureș*, Târgu Mureș: Casa de Editură Mures, 1995.

LIMC VIII/1 s.v. Victoria. R. Vollkomer, *Victoria, Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae: Thespiades - Zodiacus*, Volume VIII/1, Zürich und Düsseldorf: Artemis Verlag, 1997: 237-269.

Norman J. 1984. The temple of Athena Alea at Tegea, *American Journal of Archaeology*, 88, 1984: 169-194.

Solin H., Salomies O. 1994. *Repertorium nomenclaturae gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim: Georg Olms Verlag AG, 1994.

Fig. 1a

Fig. 1b

Fig. 1c

Fig. 2

Pl. I.

Fig. 1

Fig. 2a

Fig. 2b

Fig. 2c

Fig. 3

Pl. II.